

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شیراز

۳۷۴

قواعد کاربردی زبان عربی

نوشته ی :

دکتر زهرا ریاحی زمین

استادیار دانشگاه شیراز

دکتر سید فضل الله میر قادری

استادیار دانشگاه شیراز

میرقادری ، فضل الله

قواعد کاربردی زبان عربی / نوشته ی فضل الله میرقادری ، زهرا ریاحی زمین . - شیراز : دانشگاه شیراز ، مرکز نشر ، ۱۳۸۴.

خ ، ۲۲۷ ص . - (انتشارات دانشگاه شیراز ، ۳۷۴)

شابك ۸-۳۷۳-۴۶۲-۹۶۴

ص . ع . به انگلیسی :

S.F. Mirqaderi , Z. Riahizamin

Arabic Language Grammar Usage.

کتابنامه .

۱. زبان عربی - صرف و نحو . الف . ریاحی زمین ، زهرا ، نویسنده همکار.

ب. عنوان . ج . فروست .

۲۹۲/۷۵

قواعد کاربردی زبان عربی

نویسنده : دکتر فضل الله میرقادری و دکتر زهرا ریاحی زمین

ویراستار : آمنه کمالی

حروفچین رایانه ای و صفحه آرا : معصومه رودکی

ناشر : مرکز نشر دانشگاه شیراز

لیتوگرافی ، چاپ و صحافی : چاپخانه ی مرکز نشر دانشگاه شیراز

چاپ اول : ۱۳۸۴

شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه

شابك : ۸-۳۷۳-۴۶۲-۹۶۴

بها : ۳۰۰۰۰ ریال

حق چاپ برای مرکز نشر دانشگاه شیراز محفوظ است

شورای انتشارات دانشگاه شیراز

دکتر حبیب	شریف (معاون پژوهشی و رئیس شورای انتشارات)
عبدالرضا	بازرگان لاری (رئیس مرکز نشر دانشگاه شیراز)
دکتر نظام‌الدین	فقیه
دکتر حبیب‌الله	دادرسی
دکتر منصور	طاهری
دکتر نجفعلی	کریمیان
دکتر جلیل	مقدسی
سیما	شهیم
دکتر سید محمد مهدی	جعفری

فهرست گنجانده ها

صفحه	عنوان
	پیشگفتار
۱	درس اول
۵	درس دوم
۹	درس سوم
۱۵	درس چهارم
۲۱	درس پنجم
۲۷	درس ششم
۳۳	درس هفتم
۴۳	درس هشتم
۵۱	درس نهم
۶۵	درس دهم
۷۳	درس یازدهم
۸۱	درس دوازدهم
۹۱	درس سیزدهم

(الف)

۱۰۱	درس چهاردهم
۱۰۹	درس پانزدهم
۱۱۷	درس شانزدهم
۱۲۷	درس هفدهم
۱۳۵	درس هیجدهم
۱۴۳	درس نوزدهم
۱۵۱	درس بیستم
۱۵۹	درس بیست و یکم
۱۶۷	درس بیست و دوم
۱۷۳	درس بیست و سوم
۱۷۹	درس بیست و چهارم
۱۸۷	درس بیست و پنجم
۱۹۹	درس بیست و ششم
۲۰۳	درس بیست و هفتم
۲۰۷	درس بیست و هشتم
۲۱۱	درس بیست و نهم
۲۲۵	درس سی ام
۲۳۷	درس سی و یک
۲۴۵	درس سی و دوم
۲۵۳	درس سی و سوم
۲۶۵	درس سی و چهارم
۲۹۵	درس سی و پنجم

۳۰۵	درس سی و ششم
۳۲۳	درس سی و هفتم
۳۳۱	درس سی و هشتم
۳۳۹	درس سی و نهم
۳۵۱	درس چهلم
۳۶۵	درس چهل و یک
۳۷۷	درس چهل و دوم
۳۸۵	درس چهل و سوم
۳۹۵	درس چهل و چهارم
۴۰۱	درس چهل و پنجم
۴۱۵	درس چهل و ششم
۴۲۱	درس چهل و هفتم
۴۲۵	کتابنامه

امام صادق (ع): تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي يُكَلِّمُ بِهِ خَلْقَهُ.

(سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۷۲)

از آن زمان که سیبویه (در گذشته ۱۷۷ هـ.ق.) «الکتاب» را در قواعد زبان عربی نوشت، تاکنون سال‌های زیادی می‌گذرد. در این مدت، کتاب‌های بسیاری با نام‌های گوناگون در صرف و نحو عربی، نوشته شده است. هدف همه‌ی نویسندگان و گردآورندگان قواعد صرفی و نحوی، یاری کردن فراگیران در آموزش زبان عربی بوده است؛ هرچند بسیاری از آن‌ها آموختن زبان عربی را تنها از راه قواعد دانسته‌اند.

اکنون با این پرسش روبه‌رو هستیم که با وجود کتاب‌های فراوان صرف و نحو عربی، آیا باز هم برای نگارش کتابی دیگر، مجال هست؟ ما باورمندیم که آموزش و پرورش، همواره در حال پیشرفت و دگرگونی است و آسان‌سازی آموزش زبان عربی، هدفی است که باید دنبال شود. هر چه زمان می‌گذرد، نیاز به دگرگونی شیوه‌ی آموزش قواعد عربی، بیشتر احساس می‌شود. این نیاز، از آن‌جا روی می‌نماید که مشاهده می‌کنیم پس از سال‌ها حضور صرف و نحو در جمع دروس حوزوی و دانشگاهی و با همه‌ی علاقه و پشتکار معلمان و متعلمین این رشته، هنوز موفقیت‌های چشمگیری در امر آموزش، به دست نیامده است.

امروزه، دشواری آموزش و یادگیری، بیشتر به چشم می‌آید؛ زیرا افزون بر روش تدریس نادرست، کتاب‌های موجود در این زمینه نیز، با همه‌ی ویژگی‌های صوری و محتوایی‌شان، نمی‌توانند نیاز فراگیران علاقه‌مند را پاسخ گویند. کتاب‌های ساده و مختصر که بیشتر به

زبان فارسی، نوشته شده‌اند، اغلب به آموزش غیرکاربردی روی آورده‌اند؛ به همین سبب از گفتن نکات اساسی و برجسته و مثال‌های دشوار و پرنکته، تن زده‌اند. این ایراد در کتاب‌های مفصلی نیز دیده می‌شود که تقریباً همه‌ی مباحث را دربر می‌گیرند. این‌گونه کتاب‌ها در بیان قواعد، به جزئیاتی پرداخته‌اند که کاربردی ندارد و محور کار در آن‌ها، آموزش قواعد نحوی به صورتی تجریدی و بدون ارائه‌ی نمونه‌های فراوان و جدید است. از سوی دیگر، هیچ یک از این کتاب‌ها، متنی درسی نیستند تا فراگیر بتواند در قالب یک یا دو درس، مهم‌ترین قواعد زبان عربی را از میان متون بیاموزد. از این دو دسته که بگذریم، به کتاب‌هایی برمی‌خوریم که از نظر حجم و روشمندی مناسبند؛ اما یا به زبان عربی، نوشته شده‌اند یا کمتر در دسترس هستند و یا همه‌ی مطالب صرفی و نحوی را در برنمی‌گیرند.

مناسب نبودن بسیاری از کتاب‌های قواعد عربی و تدریس نادرست، موجب شده است که برخی از علاقه‌مندان به زبان عربی، صرف و نحو را زاید بدانند و بدون در نظر گرفتن قواعد اساسی، تنها به ترجمه و فهم متون بپردازند.

در نقد کارکرد این گروه، باید گفت که به سه دلیل عمده، نمی‌توان قواعد زبان را کنار گذاشت و تنها بر شنیدن و تکرار و تمرین، تکیه کرد:

۱- قواعد زبان، چهارچوب و دژ زبان است و زبان را از دگرگونی‌های منفی و سلیقه‌ای، نگهداری می‌کند.

۲- برای دریافت معنی عبارات مرکب و پیچیده، به ویژه اشعار عربی، و دریافت آرایه‌های لفظی و معنوی، ناگزیر باید از نحو عربی یاری جست و بدون آگاهی کافی از صرف و نحو، خواندن و درک درست، شدنی نیست.

۳- آموختن قواعد صرفی و نحوی در یادگیری زبان عربی به عنوان زبان دوم و در محیطی غیرعربی، بسیار بایسته و کارآمد است.

به نظر می‌رسد هر ایرانی در کنار زبان شیرین و افتخارآمیز پارسی، لازم است دو زبان عربی و انگلیسی را به خوبی فراگیرد. درباره‌ی زبان عربی، لازم است بتواند متون گوناگون شعر و نثر را خوب بخواند، خوب بفهمد و خوب ترجمه کند، به گفتارهای زبان عربی، گوش فراداده مفاهیم آن را دریابد، در سطحی پذیرفتنی، گفتگو کند و سرانجام، مطالبی را بنویسد. این مهارت‌ها، از راه خواندن متون ساده، گوش دادن به گفتارهای رسای عربی، سخن گفتن با اهل زبان و نوشتن، به دست می‌آید. چیزی که در این راه به فراگیر کمک می‌کند، آگاهی دقیق از قواعد اساسی و کاربرد آن در زبان است.

امروزه کتاب‌های عربی در سطوح تحصیلی پیش از دانشگاه، با هدف آموزش درست زبان عربی، نوشته می‌شوند. در این کتاب‌ها، تلاش شده است تا از راه آموختن جمله‌های ساده و روان، بدون آن که قواعد، محور اصلی کتاب‌ها باشند، از آن‌ها در فهم و درک عمیق متون، کمک گرفته شود.

پس از سال‌ها آموزش قواعد صرف و نحو عربی در دانشگاه‌ها و آگاهی دقیق از کتاب‌های قدیم و جدید و دشواری‌های آن‌ها، نیاز به وجود کتابی درسی در زمینه‌ی آموزش کاربردی قواعد عربی، احساس شد. بر همین پایه، همه‌ی تلاش خویش را به کار گرفتیم و نتیجه‌ی آن، کتابی شد که اکنون پیش رو دارید. این کتاب، دستاورد سال‌ها تجربه‌ی تدریس زبان عربی در محورهای گوناگون است و هدف آن، آموزش قواعد زبان عربی با بیانی ساده و دقیق به شیوه‌ی کاربردی است؛ به گونه‌ای که فراگیر، پس از آموختن مطالب این کتاب، بتواند ساختار کلمات عربی را شناخته نقش و اعراب کلمات را در جمله‌ها تشخیص دهد، رابطه‌ی جمله‌ها را با هم دریابد و با کمک آموخته‌های پیشین و راهنمایی استاد، به شیوه‌ای اصولی، متون عربی را بخواند و معنی و مفهوم آن‌ها را درک کند. کاربردی بودن این کتاب، از این روست که خواننده در هر قاعده‌ی نحوی، با مثال‌ها و نمونه‌ها و حل تمرین‌های

فراوان و متفاوتی روبروست. مثال‌ها به اندازه‌ای تکرار می‌شوند که آموزنده، نیاز به از بر کردن قواعد ندارد، بلکه کاربرد هر قاعده را به خوبی فرا می‌گیرد.^۱

این کتاب در کنار کتاب‌های آموزش گفتگو، آموزش انشاء و متون شعر و نثر دوره‌های گوناگون، می‌تواند پایه‌های فهم و درک زبان‌آموزان را تقویت کند.

ویژگی‌های کتاب

- ۱- قواعد، به صورت غیرمستقیم و فشرده و ضمن تحلیل نمونه‌ها و تطبیق‌ها مطرح می‌شود؛ به گونه‌ای که خواننده، احساس خستگی نمی‌کند. بیشتر قواعدی که خارج از تحلیل نمونه‌هاست، قواعد اصلی نیست، بلکه حاشیه‌ای و برای آگاهی بیشتر است و نیازی به از بر کردن آن نیست.
- ۲- تأکید بر کثرت نمونه‌ها و مثال‌هاست. به همین منظور، مثال‌های فراوانی از جمله‌ها و عبارت‌های اصیل آورده شده است که به طور عمده، از قرآن مجید، نهج‌البلاغه، متون و اشعار عربی و کتاب‌های معتبر صرف و نحو، گزینش شده است.
- ۳- در این مجموعه، قواعدی برای آموختن صرف، ارائه نشده است؛ بلکه صرف، در ضمن نحو و به وسیله‌ی تجزیه‌ی کلمات فراوان، آموزش داده می‌شود.
- بنابراین، این کتاب، همه‌ی مباحث صرفی و نحوی را به گونه‌ای غیرمستقیم و مستقیم، در بر می‌گیرد.
- ۴- نظر به درسی بودن کتاب و برای پرهیز از حجم زیاد، ترجمه‌ی عبارات آورده نشده به کمک استاد انجام می‌پذیرد.

۱. در زمینه‌ی کاربردی کردن صرف و نحو در کشورهای عربی، گام‌های موثری برداشته شده و کتاب‌های مفیدی، نگارش یافته است که نام برخی از آن‌ها در کتابنامه، آمده است. در ایران، استاد ارجمند، آقای دکتر احمد امامزاده، کتاب‌هایی با عنوان "صرف و نحو کاربردی" برای تدریس در دانشگاه پیام نور، نوشته‌اند.

۵- با در نظر گرفتن آموخته‌های دوران پیش از دانشگاه، تلاش شده است که مباحث، تکراری نباشد. با این حال، به دلیل کاربردی بودن و به هم پیوستگی مطالب، کسانی نیز می‌توانند از این کتاب بهره‌مند شوند که کمترین آشنایی را با صرف و نحو عربی دارند.

روش تنظیم کتاب

این کتاب، دربرگیرنده‌ی چهل و هفت درس است. هر درس، چهار بخش اساسی دارد^۱:

۱- **نمونه‌ها:** جمله‌ها و الگوهای کلی و عمده‌ی درس و دربرگیرنده‌ی مطالب اصلی هستند که فراگیر، پیش از یادگیری قواعد، آن‌ها را مشاهده و تحلیل می‌کند.

۲- **بیان:** با تحلیل نمونه‌های ابتدای درس، قواعد، برگرفته شده و به صورت چکیده بیان می‌شود. در این بخش، تلاش شده است قواعدی مطرح شود که فراگیر، بیشتر با آن‌ها سروکار دارد؛ اگرچه از ارائه‌ی قواعد مشهوری نیز که کاربرد کمتری دارند، فروگذار نکرده‌ایم. قواعد ارائه شده در این بخش، برای حفظ کردن نیست، بلکه تنها آگاهی از آن‌ها موجب می‌شود که با مشاهده‌ی مثال‌ها، به طور غیرمستقیم، آموزش صورت گیرد. جزئیات مهم قواعد، در بخش تطبیق، یادآوری شده است.

۳- **تطبیق:** در این بخش، مثال‌هایی ارائه و تجزیه و ترکیب شده است. تلاش بر این بوده که ترتیب منطقی جمله‌ها و عبارات، از ساده به پیچیده رعایت شود.

۴- **تمرین:** در این بخش، تمرین‌های گوناگون و بسیاری وجود دارد که حل آن‌ها، بر پایه‌ی مطالب آموزش داده شده است. فراگیر، به کمک مطالبی که در بخش بیان و تطبیق آموخته است، می‌تواند تمرین‌ها را به آسانی حل کند. برای به هم پیوستگی درس‌ها، نخستین تمرین در هر درس، مربوط به مطالب درس گذشته است.

۱. دو درس آخر، از آن سو که کاربرد کمتری دارد، از این روش تنظیم، مستثنی شده است. آوردن مباحث مربوط به این دو درس، تنها برای آگاهی بیشتر دانشجویان است و تدریس آن‌ها الزامی نیست.

از آن جا که روش تدریس در این کتاب، بر پایه‌ی دانشجو محوری و به شیوه‌ی اکتشاف و اجتهاد و بحث و گفت و شنود است، همیاری فعالانه‌ی دانشجویان در امر تدریس، می‌تواند زمینه‌ی مناسب‌تر آموزش را فراهم آورد.

مخاطبان کتاب

همه‌ی کسانی که می‌خواهند یک دوره‌ی قواعد زبان عربی را به صورت کاربردی و عینی فراگیرند، مخاطبان این کتاب هستند؛ همچون دانشجویان رشته‌های زبان و ادبیات فارسی، زبان و ادبیات عربی، الهیات و معارف اسلامی، تاریخ و حقوق.

امید است این اثر پاسخگوی نیاز علاقه‌مندان و دانشجویان عزیز باشد و استادان ارجمند در خلال تدریس، کاستی‌های آن را یادآور شوند تا درصدد رفع آن برآییم.

از آن جایی که نویسندگان، نسبت به آماده‌سازی و گردآوری مطالب، به یک نسبت سهیم بوده‌اند، در برابر آن، مسؤولیت مشترک دارند.

لازم است از همه‌ی عزیزانی که در این راه ما را یاری داده‌اند، سپاس‌گزاری و قدردانی کنیم؛ از جمله مدیریت محترم حروفچینی پدیده، سرکار خانم سیفی و همکاران و مسؤولان محترم چاپ و انتشارات دانشگاه شیراز، مخصوصاً مدیر محترم مرکز نشر، جناب آقای دکتر عبدالرضا بازرگان لاری، همچنین سرکار خانم آمنه کمالی سروستانی که ویراستاری این اثر را به عهده داشتند و سرکار خانم معصومه رودکی که حروف چینی رایانه‌ای و صفحه‌آرایی مجدد را انجام داده‌اند، سپاس‌گزاری و قدردانی صمیمانه داریم.

و ما توفیقنا إلهاً بالله علیه توکلنا و إلیه ننبئ

سید فضل‌الله میرقادری - زهرا ریاحی زمین